

Gornji Orahovac kao obredno-religijska zajednica: glavni narodni običaji i praznici

- terensko istraživanje -

Avgusta meseca 2003. godine, grupa studenata¹ etnologije i antropologije sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, čiji sam član bila, sprovela je projekat proučavanja tradicionalne kulture, narodnog života i običaja Gornjeg Orahovca. Projekat je bio organizacioni produkt Centra za etnološko-antropološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd i Kulturnog centra Jadran-Art, Perast.² Ovo selo u Boki je, pre svega, bilo interesantno za izučavanje s obzirom da je malo autora koji su ga se u svojim delima dotakli. Ti radovi³ su, sa današnje naučne tačke gledišta, stari i ne zadovoljavaju savremenu zainteresovanost nauke za tradicionalni život ovog kraja Boke. Svaki član grupe imao je određenu temu koju je istraživao a tehnika prikupljanja građe, odnosno radnog materijala, bio je intervju. Svakako da se intervju vodio na osnovu određenog broja prethodno utvrđenih pitanja ali sa mogućnošću prilagođavanja istih toku razgovora sa sagovornikom.

¹ Na ovom terenskom istraživanju učestvovala su: mr Gordana Gorunović, Vesna Isailović, Marijana Mitrović i Aleksandra Mirković. Ovom prilikom se najiskrenije zahvaljujem svim našim sagovornicima bez čije saradnje bi istraživanje bilo nemoguće

² Rukovodilac ovog projekta bio je prof. dr Branko Ćupurdija, Terensko-istraživačku ekipu činile su mr Gordana Gorunović, asistent i studentkinje etnologije i antropologije Vesna Isailović, Marijana Mitrović i Aleksandra Mirković. Vidi izveštaj Г. Горуновић у *Етноантрополошки проблеми*, н.с., св. 1, 2006: 229-230.

³ Od starijih radova koji su se bavili deskripcijom tradicionlanog života mesta u Boki najpoznatije je delo *Save Nakićenovića: Boka, antropogeografska studija*, Beograd, 1913.

Sl. 1. Karta Crne Gore, crtež Michela Scnricha iz 1640.g. na kojoj je ucrtan i obeležen Gornji Orahovac⁴

Teme koje su bile prioritete prilikom našeg istraživanja bile su vezane, kao što je već pomenuto, za pokušaj teoretskog rekonstruisanja nekadašnjeg načina života stanovnika Gornjeg Orahovca. Naime, Gornji Orahovac je sastavljen od 6 zaselaka⁵ a 2003. godine je u njima bilo stalno naseljenih dvoje ljudi Ubalacu; pored njih, manji broj trajno odseljenih s vremena na vreme obilazi svoja stara ognjišta i radi na imanjima. Samim tim, jasno je da su iseljenički migracijski tokovi bili brojni tako da jedna od tema bila njima i posvećena. Sledeća u nizu tema, vezana je za osobenosti i bogatstvo materijalne kulture, sa posebnim osvrtom na tradicionalnu arhitekturu sela. Poslednje dve teme, ali ne i po značaju poslednje, posvećene su bile izučavanju obredno-religijskog života sela. Svakako treba znati da se ovaj kulturno-antropološki koncept deli na privatne obrede, vezane za jedinku (npr. kompleks obreda vezanih za porođaj, za smrt, sahrane...) i ciklične, religijske godišnje obrede, uglavnom vezane za grupu - porodica, zadruga, selo... (npr. krsne slave, crkvene i seoske slave, proslave Božića i Vaskrsa...). Tema koju sam ja obrađivala je upravo kompleks godišnjih, cikličnih običaja i religijska praksa porodice.

Tokom ovog istraživanja bilo nam je interesantno da su meštani najčešće izgovarali staru narodnu poslovicu: “Bolje da umre selo nego običaj”. Dalje bi redovno dodavali, u sopstvenoj režiji, na ovu narodnu mudrost, da je to tako jer se selo može

⁴ Jevto M. Milović, *Istorijsko-geografski atlas Crne Gore XVI-XX vijek*, NIP, Nikšić, 1990., str. 11.

⁵ Selo Gornji Orahovac je kompleksno selo u čijem sastavu se nalazi 6 zaselaka: Ubalac, Velinići, Kljavići, Stepen, Velje selo i Ježevići

obnoviti a običaj nikada. Vasa Čubrilović će, u članku pod nazivom *Selo i njegovo uređenje*⁶, selo definisati u odnosu na tri bazične stavke.

Dakle, selo je:

1. teritorijalna jedinica
2. najmanja upravna jedinica
3. privredna i kulturna jedinica

Upravo ova stavka će biti najbitnija za shvatanje sela kao obredno religijske zajednice. Čubrilović pod ovom stavkom pored privredne naglašava i kulturnu komponentu, jer, kako kaže, svako selo je bilo ujedno i **verska opština**. Ono vodi brigu o crkvi i svešteniku, stara se o održavanju verskih običaja i vršenju verskih obreda.

Selo je trajna obredno-religijska zajednica ali se nejednako ispoljava. S obzirom da je ovaj kulturni fenomen u kardinalnoj vezi sa društvenim potrebama sela, selo kao obredno-religijska zajednica se može ispoljavati ciklično ili po potrebi. Sa druge strane, organizacijski posmatrano, selo može delovati na **tri ravni**:

- na nivou čitave seoske zajednice
- na nivou ovlašćene grupe predstavnika koji deluju u ime i na korist svih članova zajednice
- na nivou pojedinca- predstavnika

Imajući sve ove elemente na umu, videćemo na osnovu materijala dobijenog direktno na terenu, da je selo Gornji Orahovac odličan primer seoske zajednice koja je bila ostvarena na planu obredno-religijske prakse.

S obzirom da su svi praznici ovog kompleksa običaja bili i više nego brojni, njihovo elaboriranje bi prevazilazilo obim i potrebe ovog rada. Iz tog razloga ovde će biti navedeni najtipičniji religijski praznici i način njihovog proslavljanja u Gornjem Orahovcu.

Reč će biti o:

- krsnoj slavi, Božiću i Vaskrsu, kao primeru religijske prakse na nivou porodice;
- crkvenoj slavi i litiji (zavetna slava, sabor), kao primeru religijske prakse žitelja sela na kolektivnom nivou, nivou cele seoske zajednice.

⁶ Vasa Čubrilović, *Selo i njegovo uređenje*, u *Istorija naroda Jugoslavije II*, Beograd, 1960., str. 731-734

Krsna slava:

Tri su sveca koji su bili naročito poštovani i proslavljani među bratstvima i porodicama Gornjeg Orahovca. Sveti Đorđe, 6. maja, je krsna slava porodica: Vukasović, Daković i Radanović. Svetog Jovana Bogoslova, 9. oktobra, slave Dabižinovići a Svetog Nikolu, 19. decembra, slave Dragutinovići. Razgovor sa ljudima koji vode poreklo iz Gornjeg Orahovca, a na temu krsne slave, daje nam mogućnost da stvorimo jednu manje-više uniformnu sliku o načinu proslavljanja sveca zaštitnika porodice i svih ukućana.

Običaj je bio, kao što je čak i danas u većem delu Boke, da se na slavu ne poziva. Kada bi se ljudi po prvi put upoznali, rekli bi ko koju slavu slavi i tako bi se znalo da je poziv, od tad pa na dalje, otvoren. Možda ovo pravilo najbolje oslikava rečenica sagovornika Milana Vukasovića, rodom iz Stepena: "Na slavu se zna ko dolazi, na svadbu se zove a kad neko umre, kaže se!". Gosti su obično bili prijatelji, kumovi, rođaci i tazbina iz drugih sela. Međutim, ukoliko je bilo više kuća koje slave istu slavu, što je bio slučaj sa Stepenom gde su svi slavili Đurđevdan, onda bi gosti jedne kuće ostajali kod svog domaćina na ručku, kao centralnom događaju slave, a posle bi odlazili na čašćavanja i kod svih drugih porodica u selu. Najvažniji, centralni deo ceremonije odvijao se u prostoriji u kući koja se zvala **sala**- to je ujedno i fizički centralna prostorija u kući a u njoj su se održavala sva veća okupljanja, slavlja i ručkovi.

Domaćica je rano izjutra mesila krsnik sa pečatom, a pravljen je i krst od nekvasnog testa. Pored krsnika je stajalo vino u posudi iz koje se sipa na krsnik u obliku krsta prilikom lomljenja istog. U Gornji Orahovac je bilo gotovo nemoguće da pop dođe radi dve - tri kuće i lomi krsnik tj. na slave koje proslavlja mali broj porodica- npr. na Nikoljdan, kako kaže Ljubica Dragutinović. Ljubica se seća da je, na neke slave kada bi to i vremenski uslovi dozvoljavali, iz Risna dolazio sveštenik Marko Radulović, a posle sveštenik Momo Krivokapić iz Kotora. Sveštenik, ukoliko bi izlazio na dan slave u Gornji Orahovac, dolazio bi u jednu kuću gde bi se onda svi ostali koji slave skupili i doneli sa sobom krsnik i vino.

Dakle ako nema popa da dođe u kuću, sve potrebne radnje obavljaju ukućani. Obred lomljenja krsnika izvodio bi domaćin sa još nekim "velikim, najboljim"- sinom, bratom, kumom, prijateljem. Hleb prvo preseče domaćin sa donje strane na pola, potom na četvrt. Nakon toga, krsnik domaćin prelije vinom pa ga ponovo lomi na pola ali odzgo i celiva se sa onim s kim lomi hleb.

Na kraju, polovine krsnika konačno bivaju prelomljene na po četvrt, a u jednoj četvrtini se zabode slavska sveća koja se postavi pored ikone i gori ceo dan. Obrad Dabižinović koji i danas živi u rodnoj kući na Ubalacu, navodi da bi prilikom lomljenja krsnika domaćin dao polovinu krsnika domaćici rekavši joj: "Evo ti promijeni!", što je znak da ona treba da donese kolače, vino, rakiju. Nakon lomljenja dižu se zdravice, i to prvo domaćin vinom nazdravlja svakome od gostiju, na primer: "Živjeli! Da bude srećna slava, da živimo zdavo, da se posjećujemo još dugo i da živimo u miru...". Prvo se pije u slavu, onda u vaslavu i svi se tako obrede dva puta. Potom se ručava. Domaćin obavezno stoji dok se ruča.

Za ručkom se prvo služi supa. To je riblja čorba ako je slava posna, a za mrsnu slavu sprema se supa od brava-ovna kojeg kolju tog jutra za pecivo domaćin i muški članovi porodice. Ako bi neka porodica uspjela preko godine da napravi ili pak kupi pršut, njega bi čuvali za slavu ili u slučaju da porodicu zadesi smrtni slučaj, te da se može poslužiti. Postojala je i mogućnost da se pršut proda i da se za te pare kupi svinja koja bi se tovila do slave. Uglavnom se za slavu pripremalo pecivo od ovana, jaraca ili svinje. Od poslastica pravljen je padešpanj- patišpanj od jaja, šećera, brašna i praška za pecivo ali su ga spremali samo oni koji su imali šporet da bi ga ispekli. Ovaj kolač, kao i većinu drugih nemoguće je spremati na otvorenom ognjištu, koje je postojalo u većini kuća zaseocima Gornjeg Orahovca. Ovaj kolač bi se spremao i za slave i za svadbe i zvalo se torta. Jaja i ostatak testa se mutio žicom. Vino se uglavnom kupovalo i malo je ko imao domaćeg. Pravili su i drenovinu- sok od drenjina, kao i medovinu, ko bi imao meda.

Ako bi slava bila u proletnjem ili letnjem periodu, na primer Đurđevdan, i ako bi vreme bilo lepo i toplo, onda bi se slavlje i gozba održavali čak i vani, u dvorištu kuće ili na gumnu. Gosti su dolazili i uoči slave, dakle uveče pred slavu, ali ih je najviše bilo na sam dan slave. Od darova svojevremeno se donosilo voće, kafa, rakija, a ako je neko bio jako siromašan donosilo mu se i sira. Predveče, po zalasku Sunca, kada se polako smanjuje i broj gostiju, sveća se "**smiruje**", ne valja se reći da se gasi. Smiruje se tako što se komad krsnika umoči u vino, poljubi se i njime se smiruje plamen na sveći, i kaže se: "Nazdravlje!". Generacijama se zna ko kod koga odlazi na slavu i obavezno je da se svima njima slava "vrati". Odnosno, domaćin ili neko iz kuće obavezno moraju ispoštovati sve svoje goste i kada njima bude slava biti njihovi gosti.

Božić:

Praznik rođenja Isusa Hrista, jedan od najradosnijih praznika u hrišćanskom svetu, na poseban način proslavljao se i u Gornjem Orahovcu. Interesantno je napomenuti da je, Badnji dan više proslavljan, dočekivan sa većim nestrpljenjem i sadržinski, po koncentraciji ritualnih elemenata, mnogo bogatiji u odnosu na sam dan Božića. Ova konstatacija nikako ne ukazuje na obredno siromaštvo ili pak drugostepeni značaj Božića u svesti Gornjo-oravčana. Naprotiv, videćemo iz prikaza skupa običaja vezanih za proslavu ova dva praznika, da svaki od njih ima jako bitno mesto i veliki značaj u kompleksu godišnjih običaja religijske prakse nekadašnjih žitelja ovog sela.

Jedan od simbola Hristovog rođenja i praznika njemu posvećenih u pravoslavnom svetu Balkana jeste badnjak. Muške glave kuće **beru** (ne seku) badnjak, rano izjutra, pre izlaska sunca, i to pred Badnji dan. Međutim, ukoliko bi Božić pao u subotu, odnosno nedelju, ta sedmica se zove Badnja, te je običaj nalagao da se badnjak bere u ponedeljak ili u četvrtak ujutro. U branje ide domaćin i sa njim sin, brat ili već ko ima od muških glava u kući. Biral se drvo dub kao badnjak i pri branju obavezno je da ga zabadnjače sa obe strane- tj. Badnjak se pri branju zabadnjači- zaseče se sa obe strane te se oformi tzv. brada badnjaka. Naparve mu tzv. bradu- više puta zaseku kraj badnjaka čime se dobija forma nalik ljudskoj bradi. Usput bi brali i pruće drenovine, bršljana i lovora da bi se njime okitili badnjaci i dvorište. Masline i lovorike je u Gornjem Orahovcu bilo veoma malo te su uglavnom devojke silazile čak i do Perasta da ih naberu i njima okite i badnjak i celu okućnicu i ogradu. Badnjak, dren bršljan i ostalo brano je u okolnim dolovima- Duboki do, Drenova dolina, Drenov do, Jasenov do, Prvi do i sl. Broj badnjaka je varijabilan, ali se svakako smatralo i primenjivalo pravilo: "što više-to bolje". Uglavnom se nabere badnjaka koliko je muških glava u kući, plus jedan za Anđela, jedan za prinovu, jedan za Isusa, za napredak i sl. Važno je da je broj badnjaka neparan i da se rasporedi za potrebe trostrukog nalaganja. Naime, badnjak su u Gornjem Orahovcu nalagali tri puta u januaru: na Badnje večer 6. januara, potom uoči pravoslavne Nove godine 13. januara i uoči Bogojavljenja, na Krstovdan 18. januara, kad se i postilo prvi put posle Božića.

Badnji dan je poslednji dan božićnog posta. Samim tim i taj dan se posti. Iz razgovora sa Gornjo-oravčanima zaključujemo da je jako malo njih postilio ceo božićni post. Neki se sećaju da su to radile svojevremeno njihove bake, ali se zato postilo na Varindan, na Sv. Nikolu i na Badnjidan. Tema hrane i ritualnih objeda na Badnji dan

zahtevali bi mnogo dužu elaboraciju ali ovde ćemo napomenuti ono najosnovnije. Žene bi već 5. januara uveče znale zamesiti testo za priganice, a rano izjutra 6. januara, kada muškarci odu po badnjak, one bi ih prigale u vreloom ulju nad oglištem. U testo, ko je imao, stavljao je kamela - cimeta kao posebnu aromu, zatim suve smokve i grožđice kojih je, kako navodi Milena Perović, u Gornjem Orahovcu bilo malo. Milenina majka je ranije donosila u dane oko Božića, od svog rod sa Stoliva- od oca i brata, i po 18 litara ulja, i od toga veći dio bi istrošili za priganje priganica. Za Badnji dan žene su spremale ribu koju bi kupile dan ranije. Naročito je bilo prestižno nabaviti bakalar. Ipak moramo imati u vidu da je jako malo porodica moglo da priušti sebi ribu za hranu, posebno bakalar, ili pak jednostavno zimski vremenski uslovi bi ih onemogućili da siđu do tržnice u Kotor i kupe ga. Sneg je nekada mogao napadati, kako kažu, i preko visine kolena. Uglavno se za ručak spremala zelen na ulju- blitva, zelje, kupus, ali i pasulj.

Kada badnjake muškarci donesu ispred kuće, mlade devojke i žene bi ih kitile i ukrašavale zelenim granjem. Potom bi ih uspravile pored ulaznih vrata. Tako su stajali do prvog mraka. To je bivalo doba kada se muškarci, obučeni u lepu, svečanu odeću, skupe pred kućom i badnjake podižu na desna ramena. Poredani uglavnom po principu stariji pa mlađi, unosili su ih u kužinu, i to tanjim krajem napred a debljim nazad. Na vratima kužine su ih dočekivale ženske članice porodice sa posudama punim žita posipajući ih uz osmehe i vidnu radost. Muškarci bi ih pozdravljali rečima: “Dobro veče, nazdravlje Badnje veče”, a one bi odgovarale: “Dobro veče nazdravlje sa vama zajedno!”. To se sve oglasi pucnjem iz puške čije su čaure i sami pre pravili. Badnjaci se nalažu jedan preko drugog, naizmenično u obliku krsta i to u pravcu istok-zapad, sever-jud. Prvi badnjak, tzv. domaćin, po običaju najveći, kojeg domaćin kuće i unosi, polaže se na ognjište u pravcu istok-zapad. Domaćin je badnjake polivao vinom unakrst prilikom nalaganja izgovarajući: “Badnjače veseljače, ja tebe vinom i šenicom, ti mene zdravljem i veseljem, da rodi ... (nabraja se sve što se ima od stoke i sve što se seje i sadi)!”. Po završetku nalaganja on je prvi, uz zdravicu, pio a onda i svi ostali. Flaša sa vinom stoji blizu ognjišta za polaznika ujutro da nazdravi. Običaj je nalagao da se nikako ne sme spavati pre negoli se badnjaci na ognjištu **prevesele**, odnosno pre negoli pregore, a kako koji pregori tako neko od muškaraca izlazi pred kuću i oglašava se pucnjem iz puške. Vatra se cele noći ne gasi. Uvek se u ugao ognjišta ostavlja jedan ili više badnjaka-tj. delova pregorenih badnjaka za iduću godinu. To su tako zvani **pridavci**. Uvijek se ostavlja taj jedan badnjak-pridavak za iduću godinu kada se sa ostalim badnjacima prilaže kao simbol kontinuiteta običaja iz godine u godinu.

Domaćica donese slamu i pospe je po kužini još preko dana. Po slami se sedi i jede. Žene ne smeju da dodiruju naložene badnjake, ne smeju ni da ih preskoče te su, uglavnom, pogotovo ženska deca, sedela podalje od samog ognjišta. Dok gori badnjak nad ognjištem se peče i pecivo na ražnju. Muškarci su zaklali i uredili pecivo- obavezno koza ili ovan koje nazivaju bravima, i nakon nalaganja badnjaka, ili i pre, postavili ga da se peče na ognjištu za sutrašnju božićnu gozbu.

Sl. 2. Staro ognjište u kužini gde je se svojevremeno nalagao badnjak. Kuća Obrada Dabižinovića, selo Ubalac, Gornji Orahovac. Snimila autorka teksta, avgust, 2003.g.

Nakon posnog Badnjeg dana sledi Božićno jutro, veselo, porodično intimno, prepuno raznoraznih đakonija na siniji pokraj ognjišta. Njega je još u Gornjem Orahovcu posebno karakterisalo iščekivanje vrlo bitnog gosta tog jutra- polaznika. Polaznik kuće se uvek godinama, generacijama, znalo ko je. On može biti i komšija i prijatelj, ne mora biti neko iz rodbine, ali svakako može. Kada polaznik dođe, domaćica ga posipa žitom a on donosi badnjak, jedan koji ostaje ispred kuće od prethodne večeri, i narandžu sa parama i novčićima zabodenim na njoj. On prilazi ognjištu gde je domaćica već pripremila vatru i **pridakne** badnjake tako da varniče. Tada **broji**-izgovara neku vrstu bajalice za zdravlje, porod, napredak, bogatstvo celog domaćinstva i članova domaćinstva. Badnjake opet pridakne da dobiju izgled krsta, onda na njih stavi paru a u pšenicu kraj badnjaka ostatak novca, narandžu i šipak. Zatim odlaze svi u kuću i čestitaju praznik međusobno- **mirbože se**: "Hristos se rodi!", i odgovorom: "Vaistinu

se rodi!". Ako bi se odlazilo u crkvu posle službe svak sa svakim je morao da se mirboži, čak iako je neko s nekim bio u svađi. Kako navodi sagovornik Neđeljko Radanović, momci su jedva čekali da se mirbože sa devojkama, pogotovo onima stasalim za udaju.

Na džak sa slamom u kući se postave naćve a u njih se naseče mesa od peciva, kaštradne kuvane, kobasica, pršuta, sira. Poznata je izreka koja oslikava bogatstvo božićne trpeze: "Oj Božiću brate, najedoh se na te, i dva dana po te, al nikad ko na te!" Oko hrane se sedi na tzv. štoklice a na njih se stave vrećice od slame. Prvo polaznik kida komad peciva i to glavu ili plečku. Ukoliko bi to znao, polaznik je *gledao* u plečku peciva kako bi *video* kako je sudbina naklonjena domaćinstvu nastupajuće godine. Pre doručka svi pale sveće i mirbože se a posle se sa tim svećama obilaze obori i stoka te se, nekad ranije običavalo i sa stokom se mirbožiti. Na doline i njive se odnosi šipak ili narandža sa lovorom ili maslinom koji se u njih zabodu, a sve radi plodnosti. Za vreme objeda mogao je da se koristi escajg- pošada ali su uglavnom jeli i kidali meso rukama. Polaznik kada odlazi na dar dobija par čarapa, peškir ili košulju. Interesantno je da je na Božić polaznik i jedini gost koji dolazi u kuću. Ovakav običaj zabeležio je još i Vuk Stefanović Karadžić prilikom prikupljanja i opisivanja starih narodnih običaja - nema poseta osim položajnika.⁷

Sl. 3. Badnjak zakačen za čokot vinove loze kraj ulaznih vrata kuće Obrada Dabižinovića. Snimila autorka teksta, avgust, 2003.g.

⁷

Vuk S. Karadžić, *Srpski riječnik I, A-P, 1852.g.* Prosveta, Beograd, 1986., s.v. **Božić**

Žene su rano izjutra mesile testo za česnicu i to bez kvasa. Pogača bi bila jako tvrda te bi u sredinu zaboli drvenu stopu a u nju granu lovorike. Lovoriku bi onda okitili krpicama i vočkama, uglavnom suvim. Svako od ukućana je tokom dana morao da se *obredi* česnicom, te bi lomili s krajeva po komadić.

Božić je uglavnom kućna, porodična slava, praznik ali se čestita i drugima. Kuća se ne mete niti se kosti od peciva iz kuće iznose sve do Nove godine 14. januara. Trinaestog i devetnaestog januara uveče se ponovo nalažu badnjaci a i peciva od Božića se ostavi koji komad da se za te dane ima bolje jesti i počastiti se.

Deca su se radovala Badnjem danu i Božiću kako zbog priganica, tako i zbog peciva. Bilo im je interesantno kada stariji pucaju iz pušaka, kad se unose badnjaci i dočekuju gosti. Svaka kuća kada je slavila Božić stavljala bi iznad vrata i na kapije narandžu sa maslinovim granama zabodenim u nju.

Ako je u kući bio smrtni slučaj te godine, Božić i slava su se praznovali na skromniji način i u uskom krugu rodbine. Sa slavljenjem slave i Božića, kako tvrde sagovornici, nije se valjalo prekidati. Ako se jedna godina preskoči onda se ne slavi naredne tri godine.

Vaskrs⁸:

Vaskrs je praznik koji se proslavlja širom hrišćanskog sveta a kojim se zapravo evocira sećanje na događaj koji je kamen temeljac hrišćanstva i kao religije i kao filozofije. Kao praznik od tako velikog značaja, Vaskrs se u Gornjem Orahovcu proslavljao na način koji je imao po nešto zajedničko sa proslavama Vaskrsa u okolnjim krajevima, ali i neke osobenosti. Slavko Daković navodi da je vera starih ljudi bila veća i čvršća te su ranije skoro svi stanovnici Gornjeg Orahovca postili svih sedam nedelja Časnog posta. Njegova majka je bila jako pobožna te je postila sve postove. Ljubica Dragutinović se priseća da su žene na Čisti ponedeljak vešale o komostre ljuste od jaja da bi se deca uplašila i da bi upamtila da je post počeo. Svi ostali su pred Vaskrs obavezno postili Veliki Petak. Jaja koja su za Vaskrs šarana su bila domaća i žene su ih skupljale tokom cele nedelje pred praznik. Po jajima se šaralo pisalicom i voskom. Tehnika je bila sledeća: jaja su šarana voskom rastopljenim u metalnim posudama – konaticama, i onda se pisalicom- drvce se zarezne na vrhu i tu se stavi folija poput malog

⁸ Moji sagovornici su jednako upotrebljavali izraze **Uskrs** i **Vaskrs**, nepravdeći razliku među njima

eksera, nanosi sloj voska u željenom obliku na jaje, te tako nastaju šare po njemu. Svakako ta jaja je dalje trebalo kuvati u boji. Farbana su u lukovici ili kasnije i u kupovnim bojama. Kako kaže Milan Vukasović, ranije se šaralo dosta jaja, neka su šarana i u čađi a obavezno je ostajalo jedno tzv. kaluđer koje je belo. Sve se to sprovodilo na Veliki Petak i verovalo se da jaje koje je snešeno na taj dan može zdravo da ostane preko cele godine i ono se i čuvalo ofarbano od Vaskrsa do Vaskrsa.

Ujutro na praznik bi prvo ukućani čestitali jedni drugima rečima: “Hristos Vaskrse!” i odgovorom: “Vaistinu Vaskrse!”, a zatim bi se kucali jajima. Seljani se međusobno posećuju tog dana i žene deci donose bar po jedno jaje na dar. Interesantna je izjava Milene Perović koja kaže da je običaj nalagao da se ostavlja po tri jajeta za popa, po tri za učitelja, po dva za svakog muškarca koji svrati u kuću a za žensku čaljad po jedno. Takođe nije važno pravilo da se jaje donosi kad se kod nekog odlazi u goste nego se od tih ljudi dobija kada se iz njihove kuće odlazi.

Kako je Vaskrs pokretan praznik, ali kako uglavnom pada u prolećne dane, vreme bi se često dogodilo da bude lepo i sunčano. Mladež je izlazila iz kuća, obilazili su jedni druge i skupljali se na gumnima ili ispred nečije kuće. Momci su znali da se sastanu i da šarana jaja postave uz zid neke kuće a onda da ih novčićima gađaju. Naravno, ko čije jaje pogodi - dobije ga.

Sl. 4. Zvonce za stoku i gumno, selo Ubalac, Gornji Orahovac. Snimila autorka teksta, avgust, 2003.g.

Cveti su praznik nedelju dana pred Uskrs kada se bere mlječika od koje se pletu venčići i njima se kiti stoka da bi davala mnogo mleka preko godine. Na Veliki petak, rećićemo na najtužniji dan u hrišćanstvu, strogo se posti. Međutim, Milena Perović navodi da se tog dana spremao bakalar, i to je upravo jedna velika osobenost u običajima ovog kraja. Sa druge strane, nakon ovog najtužnijeg praznika, u nedelju jutro

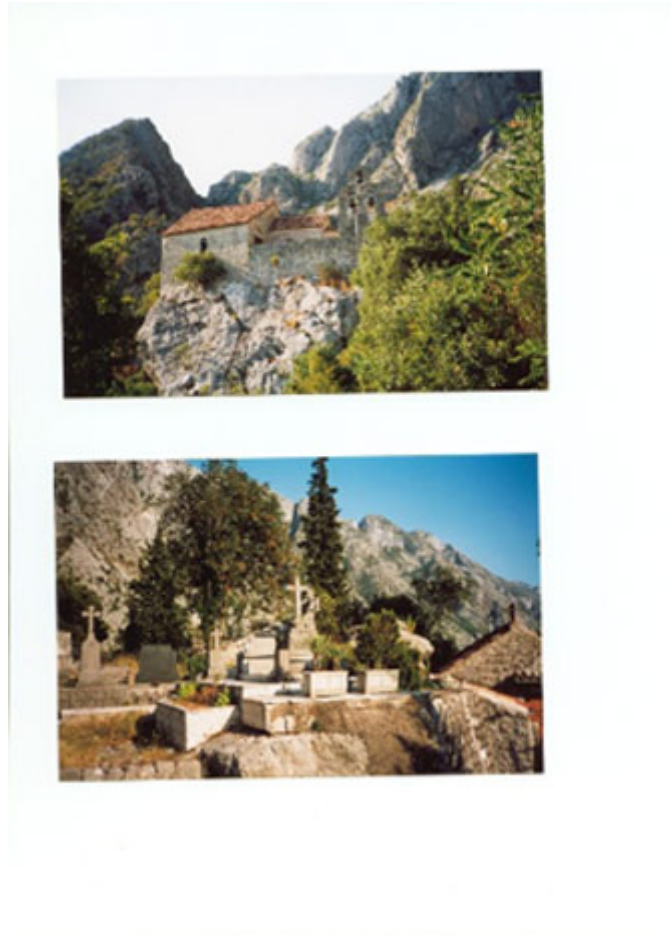
sviće i najradosniji hrišćanski dan. U skladu sa tim trpeza je bogata, mrsna i od jaja, naravno, šarena. Uglavnom bi se klali jaganjci i meso bi se kuvalo i peklo. Na trpezi bi se našao i pršut i sir. Loze vinove u Gornjem Orahovcu nije bilo te su rakiju kupovali na Primorju. Pričešćivanja u crkvi je bilo i pričestio bi se onaj ko je postio cijeli post, ali je takvih vremenom bivalo sve manje i manje.

Litija – zavetna slava:

Za sva sela Gornjeg Orahovca zavetni dan je Trojičindan. Žitelji su se zavetovali da slave ovaj praznik da bi se ljudi i stoka sačuvali od raznih zaraznih bolesti, uglavnom kolere koja je nekada ranije harala ovim krajevima, kao i za bolju letinu polja. Rano tog jutra bi se narod skupio pred crkvom Sv. Đorđa u Donjem Orahovcu, na liturgiji. Nakon liturgije, prisutni bi se organizovali za nošenje litije, barjaka i ikone Sv. Trojice koju je uvek nosio Petar Radanović, otac mog sagovornika Neđeljka Radanovića. U litiji je nošena i ikona Presvete Bogorodice koja je nađena otprilike sredinom XIX veka u moru. Rađena je na drvetu i pretpostavlja se da potiče sa Miholjske Prevlake. Ova originalna ikona se i danas nalazi u crkvi Sv. Đorđa u Donjem Orahovcu, a postoji i njena kopija na koju je stavljen srebrni okov. Ova ikona se pronosi u litiji uz molitvu za zaštitu od kolere jer se dugo verovalo da su prevlački sveštenici zapravo od kolere umrli. Godine 1998. kada je pronošena čudotvorna ikona Presvete Bogorodice Trojeručice, na želju Milene Perović, ta je ikona postavljena bila neko vreme i u Donjem Orahovcu, u crkvi, upravo zbog oravaškog zaveta protiv ove opake bolesti.

U litiji se od crkve išlo na Rastov Do, potom bi prešli na Brijeg, pa na Stepen i tu, na nekoj livadi gde inače nije crkva, pod jednom murvom, bi se postavila litija te bi išli po svim kućama i sakupljali **lemozinu**- prilog na ikonu. Svaka kuća na Trojičin dan bi klala kozu ili jagnje pa bi meso kuvali i pekli. Pored toga su sekli pršut i kaštradinu a najvažnije je bilo skuvati *oriz* - pirinač u kozijem mleku pomuzenom tog jutra. Svaka kuća je u sali postavljala sto za 12 mesta i oriz u mleku se razasipao u 12 tanjira, prvo plitki pa duboki pa pošada - escajg, te kad bi učesnici litije svratili, svi bi se gostili.

Gornjo-oravčani su dolazili kod donjo-oravčana na njihov zavetni dan- Gospođindan, a ovi su gornjo-oravčanima uzvraćali posete na Trojičindan. Vremenom se krug prijatelja i zvanica širio. Tako su, na primer, po razgovoru sa Milenom, momci iz Cuca dolazili da bi videli devojke za udaju.

Sl. 5. Crkva Sv. Đorđa sa grobljem, Donji Orahovac, odakle je kretala litija na Trojičin dan. Snimila autorka teksta, avgust, 2003.

Na čelu litije ide sveštenik, zatim ostali koji su nosili glavne rekvizite litije, te onda sav prisutni narod. Posle Stepena su nastavljali u zaselak Veliniće pred crkvom Sv. Jovana gde se staje i čita se Jevanđelje i, uvek, klečeći sluša. I tu se ide po kućama i gosti ali je u ovom zaseoku bilo malo kuća. Sa Velinića se ide dalje na Ubalac kod crkve Sv. Jovana Bogoslova, čita se Jevanđelje i, opet, svraća na gošćenja po kućama. Odatle se preko strane Pliješt ide do crkve Sv. Petke u Oravački Do. Tu se održava centralni dio proslave kad svi plešu i pevaju. Kako nam kaže Milena, tada niko ne donosi ništa iz kuće jer su se svi već pogostili u svim kućama kroz sva sela kuda je litija prošla. Posle opštenarodnog veselja ispred crkve Svete Petke, išlo se dalje u Velje selo gde je postojala neka voda kraj koje se zastajalo. Kada se nosi litija kaže se još i da se

nose krsti i učesnici pevaju ako je vedro: "Krsta nose Boga mole, i u Boga kišu prose, Podaj Gospodi", ili ako je kišan period: "Krsti nose Boga mole i u Boga sunce prose, Podaj Gospodi". Zadnji put se litija pronosila kroz sela Gornjeg Orahovca 1946.godine. Kasnije, u doba komunističkog režima, okupljanja ovakve vrste su bila zabranjena, te ovaj običaj, na žalost, ni do danas nije obnovljen.

Crkvena slava:

Obično je svako selo imalo i svoju crkvu, a pokraj nje i svoje seosko groblje. Crkva u Oravačkom dolu bila je posvećena Svetoj Petki Trnovoj, 8. avgusta, i taj dan su svi seljani Gornjeg Orahovca slavili kao crkvenu slavu. Kako kažu sagovornici, na Petkovicu bi seljani donosili sir i pršut ispred crkve gde se jelo i veselilo. To je bio **gornjo-orahovački sabor**. Ljubica Dragutinović tvrdi da su se beli mrs i vuna tog dana čak izlagali i prodavali po principu licitacije, te da je novac tako zarađen se koristio kao prilog crkvi ili je pak davan nekoj od siromašnijih kuća u selu.

Svakako je i ovaj dan bio proslavljan na nivou cele seoske zajednice te se sedelo na pižulima po obodu crkvene avlije. Reč je o vrsti kamenog zidića, poput kamenih sedišta poredanim u krug. Slobodni prostor u sredini je služio kao, reklibismo, podijum za igru kola. Naročito su se mladi veselili saboru, jer je ovo bio još jedan način da se lepop avgustoskog dana svi druže, upoznaju, možda zaljube, pa čak i zaruče.

Zaključak

Tamo gde su razvijeni socio-ekonomski elementi zajednice⁹, javljaju se i obredno-religijski elementi ruralne zajednice. Pod selom kao obredno-religijskom zajednicom podrazumevamo onu ruralnu zajednicu koja društveno organizovanim delovanjem svojih članova, naročito pomoću magijsko-religijskih radnji, teži da utiče na prirodne i natprirodne sile, ali i na društvene činoce, kako bi bile povoljno usmerene ka celoj zajednici a ne samo pojedincima. Dakle, akcenat je upravo na kolektivu. U svom

⁹ Ova konstatacija svakako je primenjiva na slučaj Gornji Orahovac jer je ovo selo funkcionisalo, kako smo već naveli, kao skup 6 zaselaka

članku *Kolektivni seoski obredi kao kulturni fenomen*¹⁰, pokojni prof. dr Bandić ukazuje da su ovi obredi značajna komponenta tradicionalne kulture naroda ovog područja.

Korpus cikličnih religijskih običaja u Gornjem Orahovcu svakako je poprimio, pored nekih zajedničkih elemenata, i specifične oblike i konstitutivne elemente. Uzrok tome je i specifičan vekovni granični – *krajinski* – položaj ovog sela. Spaljivan, napadan i proganjan od strane raznih neprijatelja kroz svoju vekovnu istoriju, ovaj kraj, videli smo, ipak se razvijao i postojao kao *celovit-* i socijalno, i običajno, i teritorijalno.

U cilju boljeg rasvetljavanja problema osvrnuću se na stvove velikog sociologa i antropologa, predstavnika francuske sociološke škole, Emila Dirkema. Po njemu religijske predstave *kolektivne su predstave* koje izražavaju *kolektivnu stvarnost*. Obredi su postupci koji se začinju unutar okupljenih skupina; namera im je da uzbude, održe ili ožive određena mentalna stanja u tim skupinama. Prema tome, ako su kategorije religijskog porekla, one treba da poseduju svojstva zajednička svim religijskim činjenicama; one bi takođe trebale biti stvar društvenog i plod grupnog mišljenja.”¹¹

Kolektivni seoski obredi su u našem narodu postali već u rodovsko-plemenskom okviru ali su se, svakako izmenjeni, sačuvali i do danas u seoskim zajednicama, inkorporirani u **tradicionalne strukture**. Ove strukture su zajedničke za oba tipa tradicionalne društvene organizacije: rodovsko-plemensku i seljačku. Seoski ciklični obredi, čije načine izvođenja u Gornjem Orahovcu sam ovde predstavila, a na različitim nivoima izvođenja, nastali su prvenstveno iz neophodnosti zadovoljavanja potreba, ma kog obima one bile¹². Ovaj segment seoskog života u Gornjem Orahovcu je bio toliko bitan da je ušao i u poslovice pomenutu na početku ovog rada i svakako je održavao ovu zajednicu na okupu kroz vekove.

¹⁰ D. Bandić, *Kolektivni seoski obredi kao kulturni fenomen*, NPZ, br. 2., Novi Pazar, 1978, 133-135

¹¹ Emil Dirkem, *O podeli društvenog rada*, Karijatide, Prosveta, Beograd, 1972., 112-117.

¹² Ibid, 139.

Bibliografija:

1. Bandić, Dušan, **Kolektivni seoski obredi kao kulturni fenomeni**, u *NPZ*, br.2., Novi Pazar, 1978.
2. Čubrilović, Vasa, **Selo i njegovo uređenje**, u *Istorija naroda Jugoslavije II*, Beograd, 1960.
3. Dirkem, Emil, **O podeli društvenog rada**, u *Karijatide*, Beograd, 1972.
4. Karadić, Vuk S., **Srpski riječnik I**, Beograd, 1986.
5. Milović, Jevto M., **Istorijsko-geografski atlas Crne Gore XVI-XX vijek**, NIP, Nikšić, 1990.

Aleksandra Mirković, dipl. etnolog-antropolog